

Wirso Bruk

Ministern

hade allvarliga problem av teknisk natur och konflikter med arbetare.

Under 1800-talets andra hälft hade Spetsbergen varit föremål för stort intresse från svenska naturvetenskapare, främst geologen Adolf Erik Nordenskiöld (1832–1901). Mellan 1858 till 1873 var han medlem av och ledare för en rad expeditioner till Spetsbergen. Senare skulle han med Vega genomföra den första genomseglingen av Nordostpassagen 1878/79. Många, inte enbart forskare, ansåg Spetsbergen vara en svensk angelägenhet.

Adolf Erik Nordenskiölds och Oscar Dicksons bolag AB Isfjorden hade 1872 ockuperat (inmutning förutsatte anmälan till myndighet men någon sådan fanns inte på Spetsbergen) av intressanta mineraler som fosfat och stenkol, en av Svalbards värdefullaste fyndigheter vid Van Mijenfjorden i södra delen av Västspetsbergen, Svalbards största ö. Försöksbrytning av fosforit skedde men någon brytning blev aldrig av. Svenska staten ville blockera Norges anspråk på Svalbard som en del av Norge. Det skulle ske med industriell verksamhet, något som staten själv inte kunde driva. Jernkontoret fick 1910 undersöka fyndigheten som visade sig vara brytvärd. 1911 bildades AB Isfjorden-Belsund av kretsen runt Jernkontoret. Bolaget övertog Svenska statens och AB Isfjordens tillgångar på Spetsbergen. Undersökningen av fyndigheterna fortsatte 1911 med en dramatisk kapplöpning, vid inloppet till Van Mijenfjorden låg en svensk och en engelsk båt samtidigt. Engelsmannen var snabbare och kom fram en timme före det svenska fartyget. De lovande undersökningarna fortsatte och svenskarna gjorde en rad nya ockupationer att lägga till de som redan fanns. Den bästa av dem alla i Braganzafältet gjordes efter tips av en norsk renjägare, inte svenska forskare. Det fanns ockupationer från många andra länder och de flesta dessutom omstridda.

Herman Lagercrantz erfarenheter med stort kontaktnät i industri och diplomati gjorde honom lämplig att leda projektet.

1911 blev Herman Lagercrantz ordförande i styrelsen för AB Isfjorden-Belsund. Överenskommelser träffades med angränsande, främst skotska och norska intressen om fördelning av ockupationerna. Brytning kunde inte påbörjas, det internationella kolpriset var alldeles för lågt för lönsamhet, något som ändrades under världskriget. 1916 bildades AB Spetsbergens Svenska Kolfält av kolförbrukande svenska företag och rederier i en nyemission om 2,5 mkr som kraftigt övertecknades. Sveagruvan i Braganzafältet kunde öppnas 1917.

Transporterna i gruvan var spårbundna, därefter linbana och slutligen utlastning, 2 500 ton om dygnet, med järnväg via en lång brygga. Arbetskraften organiserades här liksom i övriga Svalbardsgruvor av syndikalisterna. Fackets förhandlingsläge var i början gynnsamt och efter flera konflikter etablerades en hög lönenivå. När kolpriserna sjönk dramatiskt 1921 försvagades fackets position och de sista åren skedde inga strejker trots lönesänkningar.

1916 års nyemission gav inte tillräckligt kapital, världskrigets priser fördyrade investeringarna och företaget hade finansieringsproblem. 1918 ville Herman Lagercrantz lösa finansieringen med i första hand statligt stöd, när det avvisats genom ett samgående mellan svenska, danska och norska gruvintressen utan att få stöd. Styrelsemedlemmarna fick personligen trygga kapitalförsörjningen och Handelsbanken tvingade 1921 Herman Lagercrantz som styrelseordförande i Gruvbolaget att teckna personlig borgen för ett lån till Gruvbolaget om 750 000 kr.

De politiska förvecklingarna utmynnade i Svalbardstraktaten från 1920 som gav Norge överhöghet över Svalbard och alla länder rätt till gruvbrytning. I och med detta försvann Svenska statens utrikespolitiska intresse för Sveagruvan. Av industripolitiska skäl rekonstruerade Svenska staten bolaget 1923, fick rösträttsmajoritet och flertalet styrelseplatser. Herman Lagercrantz lämnade styrelsen.

I Sveagruvan bröt mellan 1917 och 1925 en arbetsstyrka om i snitt 180 personer totalt 172 000 ton kol. Den årslånga isoleringen och det hårda klimatet ställde stora krav på arbetsstyrkan som fick goda förtjänster under svåra tider i Sverige. En sträng vinter förhindrade kolleveranser det år då de hade behövts bäst. Efter kriget med låga kolpriser blev bolaget en förlustaffär.

Sveagruvan stängdes efter en brand 1925 som började i en oljedränkt trasselsudd vid en lokreparation och som förvärrades av att ventilationen vändes in i gruvan i stället för ut förbi brandplatsen. Branden gav Svenska staten möjlighet att avveckla Gruvan. 1926 likviderades Svenska Stenkols AB Spetsbergen. Staten bildade Nya Svenska Stenkols AB Spetsbergen som övertog gruvan och sålde den till Store Norske Spitsbergen Kulkompani A/S 1934 för 1 000 000 kr.

Under andra världskriget förstördes gruvan av tyska ubåtar som trodde att det fanns allierade sändare där som hjälpte ryssarna. Anläggningarna byggdes upp och gruvbrytning pågick mellan 1945 och 1949. 1971 återupptogs driften på nytt i Spetsbergens största kolfyn-

dighet till norrmännens stora glädje över hur billigt de fått gruvan av de godtrogna svenskar- na. Drift- och transportkostnader är höga och lönsamhet förutsätter höga kolpriser. År 2008 drev Store Norske gruvan med god lönsamhet och levererade över 2 000 000 ton kol.

Musikanterna

Musiklivet i Virso har knutit samman fritid och arbete, vardag och helg. De äldre minns operasångaren Bengt Rundgren och Margareta Lagercrantz solosång i Kyrkan.

Ragnar Spångberg spelade klarinett i Bruks- musikkåren som han drog igång på nytt när han anställdes i Wirso 1958. Ragnar hade ett internationellt kontaktnät innehållande Ber- lins symfoniorkester och instrumenttillverkare i Schweiz. Jag har haft nöjet applådera Ragnar som tack för att han ordnade ett av Berlinsym- fonikernas sällsynta utrikes framträdande vid en konsert i Västerås.

Annie Fribergs hyllning till Smedjan i Virso, Smidesvisa från Wirso, njutbar på 45- varvaren inspelad 1977 med Brukslaget och Rolf Sundberg.

SMIDESVISA FRÅN VIRSBO Melodi Kväsarvalsen

*1. Wirso bruket i Västmanland
känt långt utanför Sveriges land
här man tillverkar många ting
ja alla säger att vi har sting.
Smedjan är ju av stort format
och vi smider som ni vill ha ´t
skicka hit era önskemål
våra grabbar dom går på mål*

*Refr.: Här gör vi små och sto-
ra grejer
och vi har snygga tjejer
som truckar kör
Hejarnas slag mot stålet klingar*

*och smeden tången svingar
med glatt humör*

*2. Stora lastbilar vi förser
med detaljer som styrka ger
det är hävarmar utan gräns
och för bromsarna gör vi fläns
Styrstångsfästen och kuggjul till
fjäderplattor, ja vad du vill
ingen möda vi nån ´sin spar
nöjda kunder vi också har*

*Refr.: Här gör vi små och sto-
ra grejer o.s.v.*

*3. Vi är kända för raska tag
leverans nästan samma dag
har ni något ni ej förstår
ni av oss säkert hjälpen får
Tag kontakt med herr Frodesson
han ger svar på vår telefon
Vi på Wirso som motto har
en gång kund sedan alla dar*

*Refr.: Här gör vi små och sto-
ra grejer o.s.v.*